
JULIAUS KAUPO KRITIKOS KRITERIJAI

Laimutė Tidikytė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio g. 6, LT-2055 Vilnius, Lietuva

Julių Kaupą (1920–1964) išgarsino pasakų knyga „Daktaras Kripštukas pragare ir kitos ne mažiau įdomios pasakos, surašytos slaptose Kauno miesto kronikose“ (1948, Freiburgas). Jose talentingas pasakininkas įamžino gimtąjį Kauną – vieną iš pasakiškiausių miestų. Skaitytojams mažiau žinomos Kaupo novelės, kurias jis ruošėsi išleisti rinkiniu „Saulėgražos mėnulio šviesoje“. Be prozos kūriniių, autorius yra aktyviai reiškėsis kaip literatūros kritikas.

KAUPAS – „LITERATŪROS LANKŲ“ KRITIKAS

Kaupas priklausė „Literatūros lankų“ kritikų branduoliui, nors nebuvo nurodytas tarp žurnalo redakcinio kolektyvo narių. Poeto ir antologijos „Žemė“ (1951) redaktoriaus Kazio Bradūno teigimu, taip atsitiko dėl to, kad šis talentingas rašytojas atsisakęs papildyti žemininkų būrį. Visi žemininkai buvo poetai, o Kaupas – prozininkas, tad ir nenorėjo būti įrašytas į antologiją, o vėliau – į „Literatūros lankus“¹. Jis minimas tarp pačių žymiausių kritikų: Alfonso Nykos-Niliūno, Henriko Nagio, Kazio Bradūno, Juozo Kėkšto, Juozo Girniaus, Jono Meko bei kitų reiklų meninio žodžio vertintojų, produktyviai pasireiškusių žurnale „Literatūros lankai“ (1952–1959). Remiantis Vlado Kulboko kritikų kartų klasifikacija, Kaupas priskirtinas viduriniajai kritikų kartai, t. y. gimusiems 1915–1925 metais².

Šiai kartai atstovavusieji pakeitė vyriausiąją (gimusieji tarp 1900–1910 metų), kuri vadovavosi neohumanistinės, arba moralinės kritikos koncepcija. „Literatūros lankuose“ susitelkęs literatūros kūrėjų būrys, nesitaikstydamas su katastrofiškai smunkančiu grožinės raštijos lygiu, siekė jį pakelti. Suvokė, jog egzodo situacija nesuteikia jokių privilegijų kūrybą vertinti švelniau. Tik labai nedaugelis suprato, kad gyvenimas tremtyje – iš esmės tokia pat egzistencija, kaip ir tėvyneje. Pasikeitęs gyvenimas – ne apgailėtina dalia, tad reikia jį priimti kaip visavertį gyvenimą. Tremties situacijoje vienintelė išlikimo sąlyga – aukštesnis kultūros lygis, objektyvus kūrybos vertinimas. Nebeįmanoma pro pirštus žiūrėti į kūrinio meninę vertę, netikslinga garsiais aplodimentais sutikti kiekvieną, kad ir menkavertę knygą. Būtina kelti aukštesnius meninio teksto vertinimo kriterijus.

Vyriausiosios kartos (Aisčio, Brazdžionio, Alanto, Gliaudos, Griniaus ir kt.) užimama altruistiška pozicija – džiaugsmingai sutikti visas knygas, nuolaidžiauti autoriams – buvo nepriimtina lankininkams. Nors šios kartos atstovai gerbė Aistį, Brazdžionį ir kitus, vertino jų kūrybinius pasiekimus, bet atmetė jų, kaip kritikų, poziciją. Pernelyg pakanti vyriausiosios kartos kritika buvo viena iš palankių sąlygų „diletantiškai kūrybai sužydėti visais netikrais popieriniais žiedais“³. Tremtyje netrūko ir aukšto meninio lygio rašytojų bei poetų, tačiau jų kūryba skendėjo grafomanijos jūroje.

Kaupas rašė: „Mes supratome, kad yra reikalingas aukštesnis literatūrinis lygis ir objektyvi kritika <...>“⁴. Lankininkai polemizavo su kitaip mąstančiais. Jie tikėjo kritikos veiksmingumu ir manė, kad bendromis pastangomis pavyks pakelti poezijos, prozos bei kritikos statusą.

Jau žurnalo paantraštėje redakcijos bendradarbiai atkreipė dėmesį į kritiką. Kritikai žurnale buvo skiriama daugiausia vietos. Kodėl? Į tai lankininkų vardu aiškiausiai atsakė Nyka-Niliūnas: „Susidomėjimas kritika pirmiausia mums reiškia didesnę susidomėjimą pačia literatūra ir jos struktūriniais elementais bei problemomis; didesnę jos amato pažinimą ir formos problemų suaktualinimą“⁵. Tokiu būdu lankininkai pasipriešino pernelyg amorfiškai kritikai, užvaldžiusiai periodinius leidinius ir užliūliavusiai skaitytojus. Pasak Nykos-Niliūno, susidomėjimas kritika bylojās ne tik apie kritikos, bet ir apie visos lietuvių literatūros atgimimą.

Vidurinėsios kartos atstovai ne tik garsiai deklaravo kitokią kūrinio vertinimo sampratą, kilnius siekius, bet ir darbai, reklamu, ištikimybe lietuviškam žodžiui sugebėjo pasipriešinti įsigalėjusiai kritikos tradicijai. Lankininkai kritiko misiją suvokė atsakingiau, meninį kūrinį vertindami pagal aukštesnius reikalavimus. Aki-vaizdus gilesnis meninio teksto suvokimas ir objektyvus vertinimas. Tokiu būdu vidurinėsios kartos kritikai (gimusieji 1929–1951) paruošė dirvą nuo kritikos, „atliekančios labiau meno aptarnaujančią funkciją“⁶, pereiti prie akademiškesnės. Jaunieji kritikai, dar vadinami akademikais, savo kritikos straipsniais priartėjo prie anglosaksų moderniosios kritikos.

BENDRA KRITIKOS DARBŲ APŽVALGA

Kaupo literatūrinę kritiką galima suskirstyti į tris grupes. Pirmąją grupę sudaro straipsniai, rašyti 1946 metais Vokietijoje. Antrąją – brandžioji kritika, paskelbta „Literatūros lankuose“, „Drauge“ 1952–1958. Trečioji grupė apima vėlyvąją 1962–1963 metų kritiką.

Pirmąsias recenzijas – „Jaunieji mūsų poetai“⁷, „Praradimo herojai“⁸, „Žmogus ant siūbuojančios žemės“⁹ – Kaupas paskelbė tuometinės spaudos puslapiuose. Jose išryškėjo kritiko noras atstovauti savo – žemininkų – kartai, įrodyti, jog jaunųjų kūryba verta dėmesio ir ne mažiau reikšminga už vyriausiosios kartos. Leidiniuose „Šviesa“, „Žiburiai“ ir „Tremtinių mokykla“ Kaupas užsiangažavo kaip objektyvaus vertinimo siekiąs kritikas.

Produktyviausia ir brandžiausia yra antrojo laikotarpio Kaupo kritika. Ji iš esmės sutampa su žurnalo „Literatūros lankai“ gyvavimo metais. Šio literatūrinio

leidinio puslapiuose kritikas paskelbė devynias recenzijas ir du straipsnius, t. y. bendresnio pobūdžio straipsnį bei analitinį – apie pakitusią meno sampratą.

Į lankininkų būrį Kaupas ištraukė jau nuo pirmojo žurnalo numerio ir beveik visuose, išskyrus antrąjį ir aštuntąjį, numeriuose publikavo savo recenzijas bei straipsnius. Pirmajame „Literatūros lankų“ numeryje skaitytojams pasiūlė probleminių aktualų straipsnį „Apie vidutiniškumą literatūroje“ ir recenziją „Balta ir juoda Mazalaitės kūryboje“. Tolesniuose numeriuose paskelbė šias recenzijas: „Katališkiis įamžina Gružiškių kaimą“, „Dainos po Orfėjaus medžiu“, „Neįtikėtinos istorijos“, „Poezija ir režisūra“, „Kelionė į gyvenimą“, „N. Mazalaitės naujausios kūrybos įvertinimas“, „Mozaika apie Kauną ir Dancigą“, „Liūnės Sutemos debiutas“ ir „Pasaka ir realizmas“. Itin reikšmingą mokslinį straipsnį „Meninės tikrovės ribos“ Kaupas paskelbė šeštajame „Literatūros lankų“ numeryje.

Tuo metu kritikas nemažai rašė ir į „Draugo“, JAV lietuvių katalikų dienraščio, kultūrinį priedą. Į jį Kaupas nusiuntė keturias recenzijas: „Ilgesio ir vaikystės motyvai Henriko Nagio poezijoje“, „Orfėjaus *medis* filosofinės lietuvių poezijos peizaže“, „Bradūno *Devynios baladės*“ bei „*Balandžio vigilijos* motyvai“. Be šių publikacijų, Kaupas „Draugo“ priede, skirtame mokslui, menui ir literatūrai, paskelbė poleminių straipsnį „*Literatūros lankų* klausimu: Ryšium su nuplyšusiais baltais, mosto stiklais, trepsėjimais brastoj ir panašiais Barono suminėtais literatūriniais motyvais“ bei apžvalginį „Tremties gyvenimo psichologija“.

Dar dvi recenzijas publikavo nepriklausomo, demokratinės krypties dienraščio „Naujienu“ priede. „Dirvoje“ paskelbė apibendrinamojo pobūdžio straipsnį „Dabartinės tendencijos lietuvių poezijoje“. Naują pasakos interpretacijos metodą – psichoanalitinį – Kaupas pasiūlė „*Devyniabolės* interpretacijoje“.

1962–1963 metais kritikas ėmė rašyti į „Metmenis“ – kultūros ir literatūros žurnalą, leidžiamą nuo 1959-ųjų Čikagoje. Talentingas kritikas „Metmenyse“ paskelbė recenziją „Pulgis Andrieušis ir rojus už vartų“ bei straipsnį „Pasaka ir realybė“. Šiuo tarpsniu Kaupas nedaug spėjo parašyti darbų, nes staigi mirtis nutraukė jo kūrybinius užmojus...

SLAPYVARDŽIO GENEZĖ

Vieną iš pirmųjų recenzijų „Jaunieji mūsų poetai“ Kaupas pasirašė slapyvardžiu „Coppelius“. Taip jis pasirašinėdavo ir vėliau. Nors kartais – tiesiog „Julius Kaupas“.

Iš kur kilo pseudonimas „Coppelius“? Yra dvi versijos. Pirmoji, kritikas pasiskolinęs jį iš mėgstamo vokiečių romantiko E. T. A. Hoffmanno fantastinės apsakos „Smėlio žmogus“ (*Der Sandmann*)¹⁰. Antroji¹¹, perėmus iš nepriklausomoje Lietuvoje 1925 metais rusų baletmeisterio P. Petrovo pastatyto pirmojo baletų spektaklio Léo Delibes'o „Coppelia“¹². Šis prancūzų kompozitoriaus Delibes'o (1836–1891)¹³ baletas E. Bandzevičiaus iniciatyva¹⁴ 1947 metais pakartotinai buvo pastatytas Augsburgėje, Vokietijoje. Šio straipsnio autorei įtikinamesnė atrodo pirmoji nuomonė, nes turinti daugiau pagrindo. Juk Kaupą ir Hoffmanną siejo dvasinė giminystė. Pats kritikas greičiausiai norėjęs tai pabrėžti, pasivadindamas patinkančio personažo vardu – Coppelius.

KAUPO KRITIKOS VERTINIMO KRITERIJAI

Kaupas priklausė lankininkų kritikų kartai, tad jo, kaip kritiko, vertybinė orientacija susiformavo žurnalo „Literatūros lankai“ estetinėje ir intelektualinėje terpėje. Negalima pamiršti, jog kiekvienas kritikas turi savitą veidą. Didelė erudicija, talentas ir psichiatro darbas leido jam meno kūrinį suvokti giliau.

Iš Kaupo recenzijų ir apžvalginių straipsnių akivaizdu, jog kritikas prioritetingą reikšmę suteikia **estetinei** kūrinio vertei. Meniškumas – aukščiausia vertybė hierarchinėje piramidėje. Būtent estetiškumas – kokybiško teksto, galimo įvardyti „menišku“, pamatas.

Literatūros veikalą jis vertina remdamasis **literatūriniais kriterijais**, o ne moraliniais, kaip buvo įprasta neohumanistinėje kritikoje. Kritikai moralistai veikalą vertindavo pagal tai, ar jis dorovingas, ar neprasilenkia su Dekalogo tiesomis, nusistovėjusia tradicija. Pavyzdžiui, Antano Škėmos kūrybą Grinius smerkė vien dėl to, kad autorius nerado joje dorų personažų. Anot Kaupo, „dr. Grinius palieka literatūrinius kriterijus nuošaly ir metasi į moralizavimą. Tas herojus nėra aukštos moralės, ana moteris pasielgė negerai, nes ji galėjo pasielgti ir kitaip, anas poetas vartojo per daug juodų spalvų, anas charakteris neranda daug prasmės pasauly, anas personažas galvoja klaidingai ir laikosi pavojingų principų“¹⁵. Jei tik tekstas neatitikdavo paties vertintojo įsitikinimų, jį nuvertindavo. Kaupą su šiais kritikos atstovais artino tik kai kuriose recenzijose prasiveržusi tiesmuka didaktika. Pasak Kaupo, kritikas neturi būti „viešosios moralės gynėjas“¹⁶. Nesvarbu, koks autorius, nusipelnęs klasikas ar debiutantas, sukūrė vieną ar kitą kūrinį. Nesvarbu, kokią temą – patriotinę ar nepatriotinę – kūrėjas pasirinko. Svarbu, kaip autorius sugebėjo temą meniškai įforminti.

Kaupas prieštarauja požiūriui, kurio laikėsi vyriausioji emigrantų karta, jog „pasirinktoji tematika tarytum didina ar mažina kūrinio meninę vertę“¹⁷. Pavyzdžiui, kalbama apie kaimo gyvenimą. Kritiko nuomone, „kūrinio vertė priklauso ne nuo siužeto, bet nuo rašytojo kūrybinės potencijos ir nuo jo sugebėjimo savitai pergyventi jį supantį gyvenimą“¹⁸. Kaupas neslepia, jog žavisi Katiliškio puikia literatūrine kaimo temos realizacija „Užuovėjoje“.

Kūrinyje neverta specialiai deklaruoti tam tikrų idėjų, tiesų. „Abstrakčių teorijų ir prisiimtų tiesų propagavimas nėra meno uždavinys“¹⁹. Lygiai taip pat – „socialiniai, politiniai, pedagoginiai, moraliniai pamokymai“²⁰. Visa tai negali literatūroje egzistuoti dėl savo ribotumo, vienplaniškumo. Nes, pasak kritiko, tokio pobūdžio motyvas gvildenas tik vieną gyvenimo aspektą. O literatūra turi „**vaizduoti gyvenimą visoj beribėj platumoj**“²¹ tartum „patrauklioj miniatiūroj“²². Minėtus aspektus autorius turėtų realizuoti natūraliai, išreikšdamas savitą pasaulėžiūrą, nepasiduodamas išankstinėms nuostatoms. Dažnokai rašytojas, vaikydamasis didaktinės idėjos, kūrinį parašo patetinį. O tai atšlyja nuo vientiso teksto kaip pašalinis balastas. Kaupui išankstinis kūrėjo užsiangažavimas nepriimtinas.

Kritikas vertina, o ne analizuoja kūrinį. Jo manymu, kritiko tikslas – „atskirti pelus nuo grūdų“²³. Vadinasi, kritikoje Kaupas siekė įvertinti kūrinį mažai dėmesio skirdamas jo analizei. Kritikui imponuoja veikale glūdinti **gyvenimiškoji tiesa**

ir **bendražmogiškoji problematika**. Rašytojas privalo kurti paisydamas ir realybės dėsnių. Menkavertis veikalas, jei nebylojās tiesos. Svarbu, kad kūrinyje atsivertų žmogiškoji tiesa, būtis paslaptis.

Žemininkai-lankininkai literatūrą suvokė ne kaip implicitinę estetinę realybę, bet kaip susijusią su žmogiškosios tiesos atvertimi. Kaupas ir kiti lankininkai nedeklaravo kraštutinio „menas menui“ principo. Jį papildė kitos rūšies kategorija – egzistencinė tiesa. Grožis ir tiesa – neatskiriamos meninio teksto dalys. Anot Juozo Girniaus, kurti – „tai išpažinti grožio ir tiesos neišskiriamybę“²⁴. Kūrinys tiek tikras, kiek turįs būtį ir vertę žmogiškuoju aspektu.

Paviršutiniškai kuria tik diletantai, populiariosios literatūros atstovai. Kaupas kovingiausias recenzijas (manė, kad kritika „turi būti kovojanti ir veiksminga“²⁵) parašė apie prozininkų Aloyzo Barono, Nelės Mazalaitės kūrybą. Literatūros kritikas, pripažindamas jų talentą, negalėjo taikstyti su autorių išpūstu populiarumu tremties literatūroje. Šių rašytojų knygos tenkino tik vidutinio skaitytojo poreikius. Sentimentalیزmo dozė, paviršutiniškas problemų sprendimas, gražūs vandinę žodžiai, deja, tenkino masę ir kritikų moralistų lūkesčius. Būtent šie ir kiti panašios mąstysenos autoriai (Gražulis, Bavarskas) gilino literatūrinių vertybių devalvaciją, o literatūrinį gyvenimą marino. „Literatūrinį gyvenimą aš išivaizduoju kaip gyvą lenktyniavimą, kultūrinę kovą tarp skirtingų literatūrinių srovių, konstruktyvią kritiką ir kovą už aukštesnę kultūros lygį ir už idealus, kuriais tikima nesivaikant tuščios garbės“²⁶. Kaupas, kaip ir Nyka-Niliūnas, Nagys, išdrįso pagyventi literatūrinį gyvenimą, paprieštarauti išgalėjusiai nuomonei, jog Baronas – psichologinės novelės kūrėjas, sumanus naujovių atradėjas, kovotojas už tiesą bei aukštus idealus“²⁷. Šio autoriaus kūryba – tipiška „sumenkėjusios mūsų prozos išraiška“²⁸. Kaupas recenzijoje²⁹ nurodė daug trūkumų. Vienas iš jų – Baronas pasirenka mažai žinomą temą ir, ją plėtodamas, prasilenkia su gyvenimiškąja tiesa. Be to, šio autoriaus pasaulėžiūra dar nėra galutinai susiformavusi. Mazalaitė irgi „nežvelgia į gyvenimą blaiviomis akimis, neanalizuoja konkrečių faktų ir neieško objektyvaus atsako, bet gyvena sentimentaliom svajonėm“³⁰. Kaupas tikėjo, jog jo kritinės pastabos bus efektyvios ir rašytojai patobulės bei kurs atsakingiau. Tikėjo Mazalaitės, Barono literatūrinio subrendimu ir kritikos pozityvia galia.

Moralinė kūrėjo laikysena taip pat rūpėjo kritikui. Jis laikėsi nuomonės, jog rašytojas turėtų kurti atsakingai ir neskubotai – ne tik dėl literatūrinių konkursų. Kiekvienas žodis turėtų būti pasvertas, bylojās apie kuriančiojo pagarbą lietuviškam žodžiui, nacionalinei kultūrai. Už tremties literatūros ateitį atsakingi tiek rašytojai, tiek kūrybos vertintojai. Grynieji kūriniai, Kaupo manymu, kada nors „grįš į Lietuvą ir bus įtraukti į literatūros istoriją kaip vienas jos etapų; aš tikiu, tas įvyks, vis tiek kokia bebūtų tolimesnė istorijos raida“³¹. Tuometinėje tremties situacijoje buvo aktualu brėžti ribą tarp tikrųjų žodžio meistrų ir minios numylėtinių, tarp gryniosios literatūros ir diletantiškosios, populiariosios kūrybos. Kritikas savo misiją suvokė kaip kūrinio vertintojo, kaip nacionalinės literatūros sergėtojo.

Kūrinyje ieškodamas grožio ir tiesos apraiškų, Kaupas atmets **utilitarinę literatūros funkciją**. „Literatūra yra individualus kūrėjo išsiskyrimas ir vargu bau turi

kokių nors utilitarinių tikslų³². Ironizuodamas dėl tokio Barono požiūrio, kritikas šaipydamasis rašo: jis „įsirikiuoja į recenzentų benefaktorių eiles, pasiryžęs kilniai, nelyg koks Raudonojo Kryžiaus sandėlio vedėjas, paremti vargstančius ir jų kūrybą“³³.

Atsisakydamas nesvarbių kūrinio vertinimo kriterijų, Kaupas gilinasi į tekstą, ieško jo kokybės. **Vidinę teksto kokybę** lemia **turinio ir formos dermė**. Konkrečiai aptardamas kūrinys, pirmiausia jis aptaria bendrąjį koloritą. Tada – tematiką, problematiką. Jei recenzuoja prozos kūrinį, tai aptaria siužetą, intrigą, personажus, kiek šie gyvi, kiek psichologiškai teisingi. **Psichologiškumo** principą grindžia tikroviškumo – dirbtinumo opozicija. Teksto formai: stiliui bei meninėms priemonėms skiria labai mažai dėmesio. Kritikas, analizuodamas poezijos kūrinį, gilinasi į bendrą jo ir viso rinkinio nuotaiką, išgyvenimų autentiškumą, aptaria motyvus, poetinius vaizdus. Formaliąją teksto pusę aptaria probėgšmais. Labai retais atvejais konkrečiai pailiustruoja, kaip rašytojas pasiekė puikų rezultatą, t. y. kokias priemones vartojo norimai idėjai išreikšti.

Kritikas suvokia, jog naujas kūrinio turinys lemia naują formą. Kaupui imponavo **originalumo, naujumo** siekiąs rašytojas. Todėl itin svarbu stebėti kūrėjo kūrybinę evoliuciją: progresą ar regresą. Pvz., aptardamas žemininkų poeziją, pastebi: „Forma nebėra lengva ir žaisminga; ji daugumoj sunki, uždara ir kai kur neapvaldyta“³⁴. Kritiko nuomone, „svarbiausia yra autoriaus originalumas ir individualumas“³⁵.

Jam nepriimtinas vien tik formos sureikšminimas estetinės krypties poezijoje (Radausko, Blekaičio). „Vaizdai originalūs, gražūs, estetiški, bet atokūs neturėdami grynai žmogiškos prasmės“³⁶. Kaupo manymu, forma turėtų būti estetiškai patraukli, kad neužgožtų minties **aiškumo**, tikslumo. Forma turi tarnauti idėjos estetiškai realizacijai. Kaupas jos nesureikšmino kaip savaiame vertingos. Kraštutinis formalizmas, „reikšmingos formos“³⁷ sureikšminimas buvo nepriimtinas kritikui.

Nors Kaupas, kaip ir daugelis lankininkų kritikų, kūrinio turinį ir formą aptaria atskirai, tačiau aišku, jog tai suvokia kaip nedalomą vienvė. Tačiau skirtingai negu Naujosios kritikos, vyravusios ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje iki šeštojo dešimtmečio, atstovai, nemanė, jog kritiko uždavinys – išsami teksto reikšmių analizė. Nekyla abejonių, kad lankininkų kritikos, gerokai modernesnės už neohumanistinę, koncepcijai įtakos turėjo anglosaksų Naujoji kritika. Ypač teoriniu lygmeniu. Neatsitiktinai „Literatūros lankuose“³⁸ buvo publikuotas kritiko T. S. Elioto straipsnis „Tradicija ir individualinis talentas“. Kaupo įvaldytas kritikos žanras, pasižymintis vertinamuoju aspektu, labiausiai atitiko gynybines „Literatūros lankų“ kritikų pozicijas ir atitolino nuo įsigilinto į konkretaus meninio teksto reikšmes, struktūrinę jų sandarą. Tačiau galbūt nesąmoningai kritikas artėjo prie kūrinio, kaip imanentinio vieneto, būties. Kaupas, matyt, vadovavosi išankstine nuostata, jog geras rašytojas puikiai suvokia turinio ir formos dalykus, tad nebereikia kartoti žinomų tiesų bei įkyriai mokyti recenzuojamą autorių. Iš kritikos darbų paaiškėjo, jog Kaupas manė, kad kūrinio vertė priklauso nuo tinkamo literatūrinio apipavidalinimo. „Silpnai įformintas veikalas yra ne vien tik

meniškai menkavertis, bet neefektingas <...>³⁹. Rašydamas apie Katiliškio romaną, pažymi, kad veikalo „konstrukcija, stilistinės priemonės, personažai ir intriga yra logiškai panaudoti siekiant pagrindinio knygos uždavinio – atskleisti skaitytojui Gružiškių kaimo buitį“⁴⁰. Akivaizdu, jog literatūros kritikas siekia įvardyti kūrinio **vientisumą**.

Apibendrinant galima teigti, jog Kaupas literatūrinio teksto kokybę nustatydamo pagal šiuos principus: 1) originalumo, 2) vientisumo, 3) psichologiškumo ir 4) aiškumo. Kritikui svarbu buvo nustatyti naujo literatūrinio teksto vietą autoriaus kūryboje, lietuvių literatūroje.

Recenzijose aptariamasis kritikas taikė estetinį, komparatyvistinį, teminį ar psichologinį metodus, kurie dažnai susipina.

Kaupo teigiamai vertinti kūriniai yra vertinami iki šiolei. Tai liudija jo objektyvumą ir reiklumą, ištikimybę principams. Jo literatūrinė kritika – svarbus įnašas moderninant tuometinę kritiką. Vakarų kritikos kontekste, kaip ir kitų lankininkų darbai, Kaupo literatūrinė kritika kažkuriuo mastu atitiko tradicinę anglosaksų kritiką⁴¹. Akivaizdus siekimas kūrinių vertinti estetiniu požiūriu.

Kritikas siekė lietuvių literatūros atnaujinimo, sveikino modernistinius ieškojimus. Tikėjo literatūros ateitimi: išeivijos kūryba integruosis į literatūros procesą Lietuvoje. Kaupą iš kitų kritikų būrio išskiria nepaprasta tolerancija oponentui, reiklumas ir, žinoma, psichologinės išvalgos. Jos skaitytojui (prieš kurį kritikas jaučia moralinę atsakomybę brandinti jį) padeda kūrinių suvokti giliau, pasiūlo kitą požiūrio tašką, sulaiko jį nuo skubėjimo atmesti tekstą kaip nesuprantamą (Nykos-Niliūno, Landsbergio, Nagio). Recenzijos pulsuoja gilia pagarba lietuvių literatūrai ir kultūrai. Įsimena vaizdingas, aiškus, taiklus, nuoširdus, kartais dvelkias ironija ar lengva pašaipa stilius.

Gauta 2001 11 05

Nuorodos

¹ Autorės pokalbis su K. Bradūnu 1997 03 07, Vilnius, magnetofoninis įrašas, *Autorės asmeninis archyvas*.

² Vladas Kulbokas, *Lietuvių literatūrinė kritika tremtyje*, Roma, d. I, 1982, p. 177.

³ J. Kaupas, Literatūrinio diletanto psichologija, J. Kaupas, *Raštai*, Chicago, 1997, p. 443. Nepublikuota.

⁴ J. Kaupas, Apie vidutiniškumą literatūroje, J. Kaupas, *Raštai*, Chicago, 1997, p. 263. Publikuota *Literatūros lankai*, 1952, Nr. 1.

⁵ H. B. S. Emigracija ir kritika, *Literatūros lankai*, 1955, Nr. 5, p. 21.

⁶ B. Prėskienis. Literatūros kritika: literatūros mokslo dukra ar podukra?, *Literatūra ir menas*, 2001 02 23.

⁷ *Šviesa*, 1946, Nr. 1.

⁸ *Žiburiai*, 1946 11 16, Nr. 42(54).

⁹ *Tremtinių mokykla*, 1946, Nr. 5/6.

¹⁰ K. Ostrauskas, Coppelius, *Metmenys*, 1971, Nr. 21, p. 11–19; brolio Algio Kaupo el. laiškas, rašytas autorei, 2000 12 04.

¹¹ Autorės pokalbis su K. Bradūnu 1997 03 07, Vilnius, magnetofoninis įrašas, *Autorės asmeninis archyvas*.

¹² *Muzikos enciklopedija, A–H*, Vilnius, 2000, p. 115.

¹³ *Ibid.*, p. 314.

¹⁴ *Ibid.*, p. 116.

¹⁵ Kuo Antanas Škėma yra reikšmingas mūsų literatūrai?, Juliaus Kaupo atsakymai į Raimundo Mieželio pateiktus klausimus, J. Kaupas, *ibid.*, p. 671.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ J. Kaupas, Šiaurės kaimo užuovėjoj, *ibid.*, p. 302. Publikuota *Naujienose*, II, 1953 05 04.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ J. Kaupas, Meninės tikrovės ribos, *Literatūros lankai*, 1955, Nr. 6, p. 21.

²⁰ *Ibid.*

²¹ J. Kaupas, Atsakymai į *Literatūros lankų* anketą, J. Kaupas, *Raštai*, p. 662.

²² J. Kaupas, Meninės tikrovės ribos, *Literatūros lankai*, 1955, Nr. 6, p. 21.

²³ J. Kaupas, *Literatūros lankų* klausimu: Ryšium su nuplyšusiais batais, mosto stiklais, trepsėjimais brastoj ir panašiais Barono suminėtais literatūriniais motyvais, J. Kaupas, *Raštai*, p. 316.

²⁴ J. Girnius, Žmogaus prasmės žemėje poezija (Trečiajai mūsų poezijos kartai atėjus), *Žemė*, Naujosios lietuvių poezijos antologija, Vilnius, 1991, p. 32.

²⁵ J. Kaupas, *Literatūros lankų* klausimu: Ryšium su nuplyšusiais batais, mosto stiklais, trepsėjimais brastoj ir panašiais Barono suminėtais literatūriniais motyvais, *ibid.*, p. 316.

²⁶ J. Kaupas, Apie vidutiniškumą tremties literatūroje apskritai ir apie Aloyzo Barono kūrybą specialiai, *ibid.*, p. 262.

²⁷ *Ibid.*, p. 261.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Nepublikuota; 1952, Nr. 1 *Literatūros lankuose* buvo paskelbta straipsnio „Apie vidutiniškumą tremties literatūroje apskritai ir apie Aloyzo Barono kūrybą specialiai“ dalis iki poskyrio „Objektyvus Aloyzo Barono kūrybos įvertinimas“, J. Kaupas, *Raštai*, p. 271.

³⁰ J. Kaupas. N. Mazalaitės naujausios kūrybos įvertinimas, *ibid.*, p. 388. Publikuota *Literatūros lankai*, 1955, Nr. 6.

³¹ Apie kūrybą ir konkursus, J. Kaupas, *Raštai*, p. 655. Publikuota *Draugas*, II, 1959 02 07.

³² J. Kaupas, Šiaurės kaimo užuovėjoj, *ibid.*, p. 303. Publikuota *Naujienos*, II, 1953 05 04.

³³ J. Kaupas, *Literatūros lankų* klausimu: Ryšium su nuplyšusiais batais, mosto stiklais, trepsėjimais brastoj ir panašiais Barono suminėtais literatūriniais motyvais, *ibid.*, p. 315.

³⁴ J. Kaupas, Jaunieji mūsų poetai, *ibid.*, p. 244. Publikuota *Šviesa*, 1946, Nr. 1.

³⁵ Kuo Antanas Škėma yra reikšmingas mūsų literatūrai?, Juliaus Kaupo atsakymai į Raimundo Mieželio pateiktus klausimus, *ibid.*, p. 672.

³⁶ J. Kaupas, Dabartinės tendencijos lietuvių poezijoje, *ibid.*, p. 365. Publikuota *Dirva*, 1955, Nr. 21–24.

³⁷ K. Belas, Kas yra menas?, *Grožio kontūrai*, Vilnius, 1980, p. 120–149.

³⁸ *Literatūros lankai*, 1953, Nr. 3.

³⁹ J. Kaupas, *Literatūros lankų* klausimu: Ryšium su nuplyšusiais batais, mosto stiklais, trepsėjimais brastoj ir panašiais Barono suminėtais literatūriniais motyvais, *ibid.*, p. 318–319.

⁴⁰ J. Kaupas, Katiliškis įamžina Gružiškių kaimą, *ibid.*, p. 293. Publikuota *Literatūros lankai*, 1953, Nr. 3.

⁴¹ V. Kelertienė, *Literatūros lankai*: Penkiasdešimtųjų metų *Enfant Terrible* šiandieniniu žvilgsniu, *Metmenys*, 1980, kn. 40, p. 90–108.

Laimutė Tidikytė

JULIUS KAUPAS' CRITICISM CRITERIA

S u m m a r y

Alongside his prose work, Julius Kaupas was actively involved in literary criticism. He wrote his most mature criticism articles during the period of his co-operation with the magazine *Literatūros Lankai* (1952–1959). In his literary reviews, Julius Kaupas used to judge literary texts according to the originality, integrity, psychology and clarity criteria. The exodus critic especially emphasised the aesthetic value of the literary work.